

*Мирослав Р. Ђорђевић,
редовни професор Факултета Политичких наука у Београду, у пензији*

ИДЕЈА НАРОДНЕ СУВЕРЕНОСТИ У УСТАВНОМ РАЗВИТКУ СРБИЈЕ

Уставно питање у Србији настаје рађањем српске државе новог доба, у устанку 1804. и континуирано се развија до 1914. године, када су припреме за нову промену устава пресечене светским ратом. Поводи за сталне расправе о уставним реформама биле су промене државноправног положаја Србије, с једне, и нове тенденције у друштвено-политичком развитуку, с друге стране.

Пролазећи кроз различите периоде свога развитука после слома првог устанка, Србија је најпре проширила самоуправне повластице (после 1815), затим се конституисала као самоуправна кнежевина (1830) да би се од 1878. развијала као потпуно независна, међународно призната суверена држава.

Први, самостално донет устав Кнежевине Србије („Сретењски устав“, од 1835), укинут је под дипломатским притиском реакционарне Европе („Свете Алијансе“). Устав од 1838 („Турски устав“) фаворизовао је, посредством Порте, старешинску олигархију и избрисао из политичког система Народну скупштину. Питање успостављања и надлежности Народне скупштине постаје суштинско питање уставних промена.

Два састанка уставом непредвиђене скупштине, у две десиеније (1848. и 1858), сазвана оба пута на притисак народа и младе, либералне и демократке интелигенције такође су истакла нужност уставних промена. Борба против олигархијске владе „уставобранитеља“ (тј. бранилаца „турског устава“) водила се у име начела народног суверенитета. На Светоандрејској скупштини (1858) радикално-демократски Нацрт закона о Народној скупштини, који је потекао из реда самих посланика, задирао је у сва битна уставна питања и решавао их дајући сувереној Народној скупштини централно место у политичком систему. Народна скупштина није задобила положај какав је предвиђао наведени Нацрт, али је „светоандрејски покрет“ срушио олигархијску владавину заједно са њеном унутрашњом и спољном политиком.

У даљим уставним борбама такође је централно питање — увођење представничког система. Био је то оштар сукоб различитих тенденција: конзервативна висока бирократија тражи дводомни систем, либерали су за једнодомни — законодавну народну скупштину, радикално-демократска струја („светоандрејци“) за суверену народну скупштину („народ је извор и утока власти“). Радикалније тенденције поново су дошле до изражаја после убиства кнеза Михаила, на Великој топчидерској скупштини (1868) и на Уставотворној скупштини (1869).

У Уставу од 1869. године није победило начело народног суверенитета, због чега је оштро критикован од демократске опозиције и младог социјалистичког покрета (Светозар Марковић). Ипак, и поред тада изречених критика, тај је Устав спадао међу напредније тадашње европске уставе. Посебно је карактеристично да је у своме оквиру, различитим променама органских закона и самом скупштинском праксом, омогућио динамичније развој политичких институција. Као неки од примера могу да се наведу; формирање владе скупштинским договором и доношење закона о општинској самоуправи (доба „Црвеног барјака“), а затим и развој парламентарне праксе. Већ 1881. године, дакле, под истим Уставом, легално се формирају политичке партије и делују страначке фракције у скупштини. Тамо је припремљено и доношење Устава од 1888, који је санкционисао политички систем парла-

ментарне монархије. То је устав који се после низа уставних криза и државних удара „мајским превратом“ (1903) вратио на снагу под називом Устав од 1903.

Увођење грађанског парламентаризма, које је радикална странка прихватила као своју победу, радикална левица је већ на Уставотворној скупштини 1888. оштро критиковала као изневеравање начела народног суверенитета и самоуправе — програма који јој је дотле обезбеђивао широку подршку маса.

Начело народног суверенитета и самоуправе није замрло одрицањем Радикалне странке од сопствене прошлости. Оживљава у радничком покрету деведесетих година XIX века и добија снажан израз у програмским ставовима листа „Социјалдемократ“. Обновљени социјалистички покрет антиципирао је друштвене преображаје у којима би се на челу народног суверенитета и самоуправе изграђивао политички облик за ново, социјалистичко друштво.